

מתוקים מדבש

גליון מס' 4, פרשת כי תשא תשפ"ו

האם מקלט ומחסן חייבים במזוזה

ב) אמנם בשו"ת שער אפרים (סי' פ"ג) כתב, שבית האסורים חייב במזוזה, וכדעת חכמים שדירה בעל כרחו שמה דירה.

ובחידושי רעק"א (יו"ד סי' רפ"ו סעיף א') כתב בזה"ל, "בית אסורים חייב במזוזה דדירה בע"כ שמיה דירה תשו' שער אפרים (סי' פ"ג) ובבית הלל כתב לפטור", עכ"ל [ונראה קצת שצידד יותר כהשער אפרים].

והברכי יוסף (שם ס"ק ג') פסק כדעת השער אפרים, וכתב שאין לנטות מפשטות דברי הגמרא שנראה שלדעת חכמים חייב, וכן כתב בספרו שו"ת חיים שאל (סי' כ"ב) א.

ג) אך יש לפטור את המקלט מטעם אחר, שהרי ביומא (י' ב') נחלקו רבי יהודה וחכמים אם סוכה חייבת במזוזה, שלדעת רבי יהודה שסוכה דירת קבע בעינן, חייבת במזוזה, ולדעת חכמים שסוכה דירת עראי בעינן, אינה חייבת במזוזה.

ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"ו ממזוזה ה"ט) ובשולחן ערוך (יו"ד סי' רפ"ו סעיף י"א) כדעת חכמים שסוכת החג בחג פטורה מן המזוזה.

ד) והיה מקום לומר, שכל זה דווקא לגבי סוכת החג, שהתורה קובעת שהיא דירת עראי, אך דירה אחרת, אף אם האדם עצמו אינו גר שם בקביעות, אין זה חיסרון בדירה עצמה, ואין היא נחשבת לדירת עראי.

אך הנה הרמב"ם והשו"ע שם כתב שבית שבספינה גם כן פטור ממזוזה, ונראה שהטעם הוא משום דהוה דירת עראי, ואמנם האחרונים האריכו לזון מה מקורו של הרמב"ם^א, אך עכ"פ מבואר שכל דירת עראי פטורה ממזוזה.

א

האם מקלט חייב במזוזה

א) יש לדון, האם מקלט המשמש להגנה מפני טילים ופצצות, חייב במזוזה או לא.

והנה, בספר בית הלל (יו"ד סי' רפ"ו ס"ק ב') כתב, שבית האסורים אינו חייב במזוזה, ואף שביומא (י' א') נחלקו רבי יהודה וחכמים האם לשכת פרהדרין חייבת במזוזה או לא, ולמסקנת הסוגיה שם (י' ב') יסוד מחלוקתם הוא מצד דירה בעל כרחו, שלרבי יהודה דירה בעל כרחו לא שמה דירה ולרבנן דירה בעל כרחו שמה דירה, ואם כן לדידן דקיימא לן כרבנן אם כן בית האסורים יתחייב במזוזה, כתב על זה הבית הלל, שכל מה שנחלקו הוא רק לגבי לשכת פרהדרין אבל בית האסורים אין זה דירה של כבוד ולכו"ע פטורה מן המזוזה, והביא ראיה לדבריו מלשון הגמרא שם.

ואם כן יש מקום לדון, שגם מקלט שכל הסיבה שנמצאים שם היא כדי להיות מוגנים מהפצצות, אין זה דירה של כבוד ופטורה.

וכעין זה מובא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (חוט שני מזוזה עמ' ס"ג) לגבי בית חולים, שכיון שהחולה לא היה רוצה להיות בבית החולים, אע"פ שבמצב שהוא כרגע הוא מעוניין להיות בבית החולים ולא לצאת משם, מ"מ אין זה דירה של כבוד. ולפי זה, גם בנד"ד אף שכעת הוא מעוניין לשהות במקלט כדי להיות מוגן, מ"מ כיון שלולי הפצצות לא היה נמצא שם, אין זה דירה של כבוד ופטור מן המזוזה.

^א אך כתב (ברכי יוסף שם, חיים שאל שם), שמ"מ יש לפטור מטעם אחר, דהוה דירת עראי, וכפי שיתבאר להלן.

^ב יעויין בכסף משנה (פ"ו ממזוזה ה"ט), והב"ח (יו"ד סי' רפ"ו) כתב "ומצאתי כתוב דתוספתא היא" [ולפנינו ליתא], ובביאור הגר"א (שם ס"ק י"ב) כתב "ברייטא הביאו הרי"ף ושאר פוסקים" [ולפנינו ליתא כן בריי"ף, ויתכן שהוט ט"ס וצ"ל הרי"ו שהוא רבינו ירוחם], ובמרכבת המשנה כתב שמקורו של הרמב"ם מעירובין

ועדיין יש מקום לדון, אולי כל זה בדירה שמצד עצמה היא דירת עראי, כיון שדירה שבספינה אינה דירה שראויה כל כך למגורים¹, אך מקלט שמצד עצמו ראוי למגורים, מי יימר שזה שהוא שם דר שם דירת עראי יועיל לפוטרו ממזוזה.

אך השולחן ערוך כתב שם עוד, שהחנויות שבשווקים פטורים מן המזוזה. ומבואר בט"ז (ס"ק י') ובש"ך (ס"ק כ"א) שזה משום שהם דירת עראי. והרי החנות מצד עצמה אפשר להופכה לבית הראוי למגורים, ומ"מ כיון שכעת היא בצורה של דירת עראי היא פטורה ממזוזה, ממילא גם מקלט אף אם אפשר להופכו לבית ולדור בו, מ"מ כעת זה דירת עראי.

ה) והגר"ז שטרנגר שליט"א הוסיף על כך, שכאן זה אף יותר קל מדירת עראי, כי דירת עראי זה מקום שכעת הוא ממש דר שם, אך באופן עראי, מה שאין כן מקלט שנכנסים בו בשעת האזעקה, שאין זה דיורים כלל, והרי זה דומה לתחנת אוטובוס שאנשים נכנסים לשם כדי להגן מפני החמה, שפשוט שאינה חייבת במזוזה ואינה אפילו דירת עראי. אמנם אם ישנים במקלט כל הלילה [כדי שלא יצטרכו לרדת בשעת האזעקה], אז זה כן צורת דיורין, ומ"מ יש לפטור מצד דירת עראי.

ו) וכל זה אם המקלט אינו משמש כמחסן, אך אם הוא משמש כמחסן דינו כבית האוצר שחייב במזוזה אם נכנסים ויוצאים בו, ויתבאר להלן מהו גדר נכנסים ויוצאים בו.

ואף שייעוד מקום זה הוא למקלט ולא למחסן, מ"מ מכיוון שלמעשה השימוש בו כעת הוא למחסן דינו כבית האוצר.

ואף אם מבחינה חוקית אסור לאחסן דברים במקלט, נשאל בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה בשו"ת דעת נוטה (מזוזה סי' ק"י), מקלט שמשתמשים בו כבית האוצר בניגוד לחוקי המדינה, האם נימא דכיון שהשלטון יכול למונעו

משימוש זה לא חשיב תשמיש, והשיב "תלוי לפי הנהוג בו עתה", והוסיף (שם הע' 136) דאין מתחשבים במה שיכולים למונעו, וכל זמן שמשתמש שם חשיב שימוש ומיחייב במזוזה.

וכן מבואר בחשוקי חמד (גיטין נ"ו ב') בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שמקלט המשמש כבית האוצר חייב במזוזה.

ז) ויש לדון, אם פינו את הדברים מהמקלט, האם כעת הוא נפטר ממזוזה או לא.

וראיתי בספר חשוקי חמד (גיטין נ"ו ב') שדן בזה, וכיון שלא ברור האופן עליו דיבר, אעתיק את לשונו:

להוריד מזוזות ממקלט שאין בו שימוש יותר

שאלה. דיירים בבית משותף הכניסו חפצים למקלט וגם קבעו שם מזוזה, העיריה הזהירה אותם להוציא את החפצים מהמקלט, והדיירים צייתו ועשו כדבריהם. נשאלה השאלה האם מותר להסיר את המזוזה מהמקלט שהרי כידוע אסור להוריד מזוזה מהבית?

תשובה. מו"ח מרן הגר"ש אלישיב שליט"א השיב מקלט ריק מעיקר הדין פטור ממזוזה, אלא שבהיותו משמש בית אוצר חייב במזוזה, וכעת לאחר שפינו ממנו את החפצים פקע החיוב, והמזוזה כעת לא נחשבת כקבועה במקום מצוה, אלא כמונחת במגירה. והמקלט דומה לחדר שקבעו בו מזוזה והורידו ממנו את הגג, האם נאמר שאסור להוריד את המזוזה פשיטא דמותר, כיון שבטל ממנה שם בית, כך גם מקלט זה כשיפנוהו בטל ממנו שם של בית החייב במזוזה ולכן אפשר להוריד את המזוזה.

עד כאן דברי מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א.

ויש להסתפק, האם דבריו נאמרו גם באופן שפינו את הדברים לזמן המלחמה, ומיד לאחר מכן יחזירו את הדברים, שבזמן זה המקלט פטור ממזוזה², או שדבריו נאמרו באופן שהעירייה

(נ"ה ב') שהבית שבספינה אינו מתעבר עם העיר, ובהגהות בן אריה (לרבי זאב וולף ליפקין, אביו של רבי ישראל מסלנט) על הרמב"ם כתב שמקורו מדברי הירושלמי (מגילה פרק ד' ה"ב) שתפילין קודמים כיון שהם נוהגים במפרשי ימים ובהולכי מדברים, ומבואר שמזוזה אינה נוהגת במפרשי ימים, וכן כתבו בצפנת פענח ובהגהות בני בנימין (להאדר"ת) על הרמב"ם.

² ובספר שבות יצחק (נר תנוכה פ"ח הע' ה') הביא על כך בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, שטעם הפטור במזוזה בבית שבספינה, על פי מה שאמרו בתמיד (ל"ב א') שאחד מן הדברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב, בימא יאי למידר, או ביבשתא יאי למידר, אמרו ליה ביבשתא יאי למידר, דהא כל נחותי ימא לא מיתבא דעתיהון עד דסלקין ליבשתא. והובאו דבריו גם בספר חשוקי חמד (סנהדרין ק"ג א').

³ ולאחר מכן, כאשר מחזירים את הדברים למקלט, אין צריך להוריד את המזוזה ולקבועה שנית, כיון שכמעט כל הפוסקים סוברים שאין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, כיון שבשעת קביעתה היתה חייבת, ויעויין בשו"ת דעת נוטה (מזוזה סי' רצ"ד) מה שהאריך בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה. עוד אמר לי הגרמ"מ לובין שליט"א, שאף לדעת הסוברים שיש פסול של תעשה ולא מן העשוי אף כשנעשה בכשרות ואח"כ נפסל וחזר והוכשר, בנ"ד אין צריך לקבוע את המזוזה מחדש, כדי מכיון שכאן לא היה כלל חיסרון בעצם הבית, וסיבת הפטור היתה סיבה חיצונית שלא דרו בבית.

הזהירה אותם להוציא את הדברים מהמקלט, והם מוציאים את הדברים לצמיתות, אך אם מוציאים את הדברים רק לזמן המלחמה, יתכן שלא פקע מבית זה שם בית האוצר, והוא חייב במזוזה.

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי, שגם אם לא הוציאו את הדברים מהמקלט לעולם, אלא רק לזמן המלחמה, גם כן בזמן זה המקלט פטור ממזוזה, כיון שלמעשה בזמן זה אין בו דיורין.

ב

האם מחסן חייב במזוזה

א) איתא ביומא (י"א א') והתניא בשעריך אחד שערי בתים ואחד שערי חצירות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה.

ובגרמ"א שם נחלקו אמוראים בזה, ונחלקו בזה הראשונים כיצד לפסוק, דעת הרמב"ם (פ"ו ממזוזה ה"ז) שבית האוצר פטור ממזוזה, וכן דעת כמה ראשונים^ה, ודעת הרא"ש (הל' מזוזה סי' ט"ו) שבית האוצר חייב במזוזה, וכן דעת רוב הראשונים^ה.

ולמעשה פסקו הטור והשולחן ערוך (י"ד סי' רפ"ו ס"ק א') כדעת רוב הראשונים שבית האוצר חייב במזוזה, וז"ל השולחן ערוך: אלו המקומות שחייבים במזוזה, אחד שערי בתים ושערי חצרות, מדינות ועיירות, רפת בקר ולולין, ואוצרות יין ושמן, ובית האשה ובית השותפים, כולם חייבים.

ב) ובשו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' ס"ו) כתב לדון באופן שהחייב במזוזה הוא רק מדרבנן, האם בית האוצר חייב במזוזה או לא, כיון שיש מקום לומר שהטעם שפסקו כדעת הרא"ש הוא משום ספק דאורייתא, ואם כן באופן זה שהוא ספק דרבנן יש להקל כדעת הרמב"ם.

וצידד שאין להקל בזה, כיון שאם החייב היה רק משום ספק דאורייתא לא היו מברכים על כך

מספק, ומכך שהשו"ע והפוסקים לא הזכירו כלל את דעת הרמב"ם נראה שמברכים על קביעת מזוזה זו, ועל כרחק שדברי הרמב"ם הללו דחויים מההלכה ואין זה בגדר ספק.

ומבואר בדברי הגרעק"א, שלמעשה יש לברך על קביעת מזוזה בבית האוצר. ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל הביא את דברי הגרעק"א הללו להלכה בספר מזוזות ביתך (סי' רפ"ו ס"ק ז') ובביאורו למסכת מזוזה (פרשה סדורה סי' ט"ז), וכן מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל הביא את דברי הגרעק"א הללו להלכה (חוט שני מזוזה עמ' ס"א).

ג) ובטעם הדבר שאוצרות יין ואוצרות שמן חייבים במזוזה, אף שהם מקומות שאינם עשויים לדור בהם, כתב הדרישה (שם ס"ק ב') שאפילו שאינם דרים שם ממש, כיון שיוצאים ונכנסים בהם, חשיב בית דירה. והובאו דבריו בש"ך (שם ס"ק ב') ובבאר היטב (שם ס"ק ב').

ומבואר בדבריהם, שחייב אוצרות יין ואוצרות שמן אינו רק בגלל ששומרים בהם דברים המיועדים לצורך הבית, אלא בגלל שיוצאים ונכנסים בהם^ו.

וצריך לידע מהו הגדר של יוצאים ונכנסים בהם, האם זה דווקא כשנכנסים ויוצאים בהם תדיר לשימוש יום-יומי, או גם כאשר נכנסים פעם בחודש, או אפילו פעם בשנה [כגון מחסן של סכך ודפנות סוכה].

ד) ובספר מזוזות ביתך (סי' רפ"ו ס"ק ז') כתב על דין זה שאוצרות יין ושמן חייבים במזוזה, "דכל דבר שאדם משתמש בהן מקרי דירה", ועל הגליון שם נדפס הערות מחכ"א [והוא הגר"ג נדל זצ"ל], וכתב שם (אות ב') "אפשר דדווקא בסמוכים לביתו שדרך להשתמש בהם לצרכי גופו ולא ברחוקים שאין הולכים לשם אלא לעתים רחוקות, ועיין בבה"ל ריש סי' שנ"ח וריש סי' שס"ב ד"ה או (ועי' בחזו"א עירובין סי' כ"ה סקי"ז)".

ובשו"ת דעת נוטה (מזוזה סי' ק"א) נשאל מו"ר הגר"ח קניבסקי זללה"ה האם בית האוצר

^ה תוס' רי"ד (יומא י"א ב'), סמ"ק (מצוה קנ"ד), פסקי ריא"ז (הל' מזוזה אות ג'), ריטב"א (יומא י"א ב'), מאירי (שם), וכן משמע בתוס' (מנחות מ"ד א').

^ו שאלות (פר' עקב), הלכות גדולות (הל' מזוזה), תשובת רב נטרונאי גאון (ברודי, יו"ד סי' רס"ז), רבינו חננאל (יומא י"א ב'), רי"ף (הל' מזוזה ו' א' מדפי הרי"ף), ספר האשכול (הל' מזוזה דף ע"ו א'), ספר יראים (סי' ת' ד"ה מזוזה), פסקי רי"ד (סוף הל' מזוזה ד"ה תניא), ספר ההשלמה (סוכה ח'), סמ"ג (עשין כ"ג), רא"ש (הל' מזוזה סי' ט"ו), מדרכי (מנחות סי' תתקס"ט), ספר החינוך (מצוה תכ"ג), ארחות חיים (לר"א מלוניל, סוף הל' מזוזה), רבינו יהונתן (שיטה מקובצת בבא מציעא ק"א), רבינו ירוחם (נתיב כ"א, חלק שביעי).

^ז ובשו"ת דעת נוטה (מזוזה סי' ק"ו) נשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה, מדברי השיטה מקובצת (בבא מציעא ק"א ב') בשם רבינו יהונתן, שאפילו אם יש לו עשרה בתים שאינו דר בהם דירה קבועה אלא שנכנס בהם פעם אחת בשנה חייבים כולם במזוזה, והשיב "יש לחלק בין בית לבית האוצר".

שנכנסים בו לעתים רחוקות מחוייב במזוזה, והשיב "אפשר שאם אין הולכים לשם אלא לעתים רחוקות פטור כמ"ש בהערות" [וכוונתו להערות הגר"ג נדל הנ"ל].

ונשאל עוד (שם סי' ק"ב) בית האוצר שנכנס שם רק פעם בשנה האם חייב במזוזה, והשיב "לא סגי פעם בשנה וכמדומה שפטורה". והוסיף (שם הע' 127) שבתשמיש רחוק כל כך שאין נכנס שם רק פעם בשנה מסתבר דפטורה.

ונשאל עוד (שם סי' ק"ג) מחסן שאין שימוש תדיר ואפשר שאין נכנסין בו אף אחת לל' יום, האם קובע מזוזה בברכה, והשיב "טוב להניח מזוזה בלי ברכה". וחזר ושאל (שם סי' ק"ד) שלמחסן זה יש חדר פנימי קטן שאין בו ד' על ד', האם צריך לחוש לקבוע בו מזוזה בימין הכניסה לחדר הגדול^ה, או דלמא מאחר דעיקר החיוב בחדר הגדול שמשמש כמחסן לא ברירא, אין צריך להחמיר לקבוע בו בחדר הקטן מאחר שאין בו ד' על ד' ואין חיובו ככניסה לחדר הגדול ברור. והשיב מו"ר זללה"ה "יתכן שראוי להחמיר".

ונשאל עוד (שם סי' ק"ה) מחסן שאין הרגילות לאחסן בו דברים שאין להם שימוש תדיר ויוצאים ונכנסים בו בערך פעם בל' יום, האם מחוייב מזוזה בברכה, והשיב "כמדומה שאין ראוי להקל ויקבע בלא ברכה".

וכעין זה השיב מו"ר זללה"ה, לגבי חדר המשמש לשעוני המים של הבנין (שם סי' ק"ג) או לבלוני גז (שם סי' ק"ד) או למנוע של המעלית (שם סי' קט"ז) או גג שמניחים עליו דודי שמש (שם סי' קט"ו), שבכל אלו יש לקבוע מזוזה בלי ברכה משום שלפעמים נכנסים שם.

ומבואר מכל זה, שאם משתמשים בו תדיר יש לקבוע מזוזה בברכה, ואם נכנסים בו לפעמים ראוי לקבוע בלי ברכה, ואם נכנסים בו רק פעם בשנה מסתבר שפטור לגמרי ממזוזה.

ה) ובספר שבות יצחק (מזוזה פרק ב' אות ב') הובא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שמחסן

שנכנסים בו רק לעתים רחוקות פטור ממזוזה, אך אם נכנסים למחסן פעם בחודש חייב במזוזה. והביא שם עוד, שהיו פעמים שהורה מרן הגרי"ש זצ"ל, שגם אם נכנסים בו פעם בג' או ד' חדשים לקבוע מזוזה בלי ברכה.

ובספר חוט שני (מזוזה עמ' ס"א-ס"ב) הובא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, שמדברי הש"ך (הנ"ל אות ג') משמע שחיוב בית האוצר הוא דווקא שהרגילות להשתמש במקום כגון על ידי שנכנסים ויוצאים בו, ולפי זה מחסן שאין רגילות להיכנס שם אלא אחת בשנה, כגון מחסן שמאחסנים בו עצי סוכה או כלים לפסח וכיוצ"ב, אין זה נחשב לענין מזוזה בית האוצר ופטור מן המזוזה, ואם משתמש בו לעתים קרובות חייב במזוזה.

ו) מאידך, בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קי"ט) כתב בזה"ל, "אומר אני דבר ברור, אפילו יש לאדם כמה בתים לדירה כולם חייבים במזוזה, אף אם אינו דר בקביעות אלא באחד מהם, ואינו נכנס לשאר אלא פעם בשנה, כדמוכח פ"ר דיומא דאוצרות יין חייבין. ומדלא מפלגין בהו במסתפק דווקא [כדמפליג תלמודא פ"ק דפסחים לענין בדיקה], ש"מ דכולהו שוין בכך", עכ"ל.

ומבואר מדבריו שנקט, שאף אם אין נכנסים לשם, עצם הדבר שמקום זה משמש לאחסון זה כבר סיבה לחייב במזוזה.

ז) ולענין הלכה, נראה שכיון שבדברי הדרישה והש"ך נראה דלא כהיעב"ץ והאג"מ, וכן נקטו רבותינו הגרי"ש"א הגר"ח"ק והגר"ק זצ"ל, אם כן יש להקל במחסן המשמש רק לסכך ודפנות סוכה וכדו' שאין נכנסים שם אלא פעם בשנה ולא לקבוע שם מזוזה. ואם משתמשים בו יותר מכך, יש לקבוע מזוזה בלי ברכה, אא"כ משתמשים בו ממש בתדירות אז יש לקבוע בו מזוזה בברכה [וגדר התדירות אינו ברור כ"כ למעשה, והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי שאם נכנסים פעם בשבוע-שבועיים ודאי זה נחשב תדירות שיש לקבוע שם מזוזה בברכה].

^ה בנידון זה של חיוב מזוזה בחדר פנימי שאין בו ד' על ד', יעויין רעק"א (יו"ד סי' רפ"ו סעיף י"ג), חזון איש (יו"ד סי' קס"ח ס"ק ה' וסי' קס"ט ס"ק ב'), מזוזות ביתך (סי' רפ"ו ס"ק נ"ב ושע"ה צ"ס"ק ק"ו), פרשה סדורה (סי' מ"ב), ושו"ת דעת נוטה (מזוזה סי' רנ"ג-רנ"ה וסי' רפ"ד).